

ТЕМА ДУШЕВНОГО МИРУ ТА СЕБЕПІЗНАННЯ У ПРИСВЯТАХ ДО ДІАЛОГІВ «КІЛЬЦЕ» ТА «АЛФАВІТ МИРУ» ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

АНОТАЦІЯ

В статті розкривається значення присвяти у філософських творах Г.С. Сквороди. А також її роль у розумінні богословських ідей мислителя в пізнанні таємниці внутрішньої людини, душевного миру, Бога...

Ключові слова: Г.С. Скворода, богословські ідеї, внутрішня людина.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрывается значение посвящения в философских произведениях Г.С. Сквороды. А также её роль в понимании богословских идей мыслителя в познании тайны внутреннего человека, душевного мира, Бога ...

Ключевые слова: Г.С. Скворода, богословские идеи, внутренний человек.

SUMMARY

In the article the importance of dedication in the philosophical writings of G.S. Skovoroda is analysed. And also its role in understanding the theological ideas of the thinker in the knowledge of the mysteries of the inner man, mental peace, God ...

Key words: G.S. Skovoroda, theological ideas, inner man.

Григорій Скворода до своїх творів ставиться, як до живих істот, про що свідчать перші слова присвяти до діалогу «Кольцо»: «Идут к вам два диалога, жаждущія вашего лицемерия. Они уже прежде рождения своего определены доброму вашему духу. Почтение к человеколюбному батюшке Вашему, усердие мое к Вам и доброжелательство к целой фамилии вашей приносят оные» [1, 357]. Друге речення говорить про те, що присвята могла бути задумана автором навіть до закінчення самого твору, особливо, якщо це стосується найбільш плідного в його житті періоду творчості – першої половини 1770-х років, коли він перебуває на Острогощині у Тевяшових, де була написана чи не третина його знаменитих діалогів. Тому не випадково батькові і сину Тевяшовим присвячена ціла низка творів мислителя. З вищенаведених слів дізнаємось, що даний діалог присвячений саме синові харківського, а пізніше острогозького полковника Володимирі Степановичу Тевяшову.

Тут же філософ подає напрочуд барвисту та оригінальну характеристику людської душі. «Душа есть mobile perpetuum – подвижность непрерывная. Крыла ея есть мысли, мнения, советы; она или желает чего или убегает от чего; желая, любит, убегая, боится. Если не знает, чего желать, а чего убегать, тогда недоумевает, сомневается, мучится, суда и туда наш шарик качается, мечется и вертится, как магнитная стрела, доколь не устремит взор свой в дражайшую точку холодного севера» [1, 357]. Блискуче порівняння душі з компасом, стрілка якого шукає єдиного напрямку – до Бога. «Так и душа, наконец, когда нашла того, кого нигде нет и везде есть – щасливая. Сей один довлеет ее насытить» [1, 357]. Отже, єдиний Всевишній здатний ошчасливити і заспокоїти душу.

Думки Григорій Скворода порівнює з повітрям, яке твердіше за землю і сильніше за воду. Думок сердечних не побачити, немов їх і немає, але від цієї іскри «весь пожар, мятеж и сокрушение, от сего зерна зависит целое жизни нашей дерево» [1, 357].

Далі автор образно розкриває мету дарування цього твору адресату: «Весьма я рад буду, естли сия книжечка в прогнании только нескольких дней скуки послужит, но как я доволен, естли она хоть в капле внутреннего мира поспособствует» [1, 357]. І тут же пояснює

величезну, ні з чим не зрівняну цінність душевного миру для людини: «Вседражайший сердечный мир подобен самым драгоценным камушкам: одна крошечка цену свою имеет, естли станем его одну каплю щадить, тогда можем со временем иметь целую чашу спасення» [1, 357]. Таким чином, досягнення душевного миру мислитель ставить на один рівень з осягненням щастя, з пізнанням Бога. А це найвищі духовні критерії нашого любомудра.

Він застерігає, що «разливши мысли наши по одним наружным попечениям, и не помышляем о душе, не рассуждая, что от нее всякое дело и слово проистекает» [1, 357]. Тобто, потреби нашої душі, нашого душевного миру ні в якому разі не повинні поступатись нашим зовнішнім, тілесним, матеріальним потребам. Якщо постійне, надмірне та першочергове задоволення плотських потреб породжує зло, то вдосконалення духовне залишить після себе невід'ємний скарб, яким є спасіння душі.

Він закликає уявити собі суміш людей упродовж всього життя, особливо під кінець їхнього віку «тоскою, малодушіем, отвержением утех, задумчивою грустью, печалью, страхом, среди изобилия отчаянием без ослабы мучающихся, и вспомните, что все сіе зло и родное нещастіе родилось от преслушания сих Христовых слов: «Ищите прежде царствія божія...», «Возвратися в дом твой...»,

«Царствіе божіе внутрь вас есть...» [1, 357–358]. Як бачимо, на думку філософа, відчай може охоплювати людей навіть в «изобиліи», особливо, коли вони страждають постійно, «без ослабы». І таке нещастя він вважає рідним, тобто таким, що зароджується всередині людини. Тому завжди треба пам'ятати, що царство Боже всередині нас.

Але подяка Всевишньому, що ніколи не бувають запізними праця і турбота про те, що є для людини найпотрібнішим. І це найпотрібніше може осягати людину блискавично. «Царствіе божіе вдруг, как молнія, озаряет душу, и для приобретения веры надобен один точію пункт времени» [1, 358].

В кінці присвяти мислитель навіть дає інструкції для читання Святого Письма і рекомендує «читать слово божіе со вкусом и примечанием, дабы исполнилось на вас: «Блаженны слышашаи слово божіе и хранящие»» [1, 358].

На початку самого твору він наголошує на нероздільності щастя і душевного миру: «Щастіе наше есть мир душевный, но сей мир ни к коему либо веществу не причитается...» [1, 360]. Таким чином, щастя, як і душевний мир, не можна міряти ніякими матеріальними речами, і по суті своїй це діаметрально протилежні явища. «Иное сад разводит, иное плетень делать, иное краски тереть, иное разуметь рисунок, иное дело вылепить тело, иное дело вдохнуть в душу веселіе сердца...И сія то есть кафолическая то есть всеобщая наука, чего ни о какой другой науке сказать нельзя» [1, 361]. Навчання миру душевному Сковорода вважає найвищою наукою, якою можуть володіти тільки обрані. «Учить о мире и щастіи есть дело одних богопроповедников; учить о Боге есть то учить о мире, щастіи и премудрости» [1, 362].

По змісту допасовується до цієї присвяти дарчий лист до діалогу «Разглагол о древнем міре». Правда, він доданий до твору аж через 16 років – у 1788 році, тоді, коли сам діалог написано у 1772-му. Уже в перших словах він говорить про свій твір як про маленький подарунок. Далі образно називає його «забавочкою». Говорить, що забавочка ця божественна. Ставить питання: «Что ли есть найдревнейшее?» І відразу ж дає коротку і вичерпну відповідь – «Бог».

Твір присвячений М. Ковалинському, якого, викладаючи в Харківському колегіумі, Сковорода називає воїном Христа [2, 285]. Тому не дивно, що далі він заявляє: «Ты родился любить с Богом. Прійми сію мою лепту. Читай. Мудрствуй. Прирасти ее и возрасти ее» [1, 307]. Він стверджує, що з цього зерна може прорости «благосеннолиственный дуб маврійскій». А тїнь його може помістити навіть всесвіт.

І тут же він відповідає на запитання, яке постійно ставлять йому цікаві обивателі: «Що робить в житті Сковорода? Чим він забавляється?» Відповідь аналогічна тій, яку він давав своїм недоброзичливцям, ще перебуваючи на посаді викладача Харківського колегіуму: «Аз же о Господе радуюся. Веселюся о Бозе, Спасе моем». Безумовно, цим він висловлює

сутність свого життя, яка полягає в пошуках істинної людини, Бога, щастя, душевного миру. Далі він пояснює зміст слова забава, звучання його на латинській та грецькій мовах: «Она есть центр каждой жизни. Все дела коеяждо жизни сюда текут, будто стеблие, преобразуясь в зерно» [1, 307]. І, дійсно, забава, радість серця, «кураж» – це невід'ємна частина людського щастя.

Славетний діалог «Разговор, называемый Алфавит, или Букварь Мира» починається присвятою, передусє якій вірш «Песня сложена 1761-го года о том, что концем нашей жизни есть мир, а вожд к нему Бог, и о людских разнопутіях». Фактично, у самій назві-коментарі до цього вірша розкривається не тільки мета написання цієї «Пісні», але і всього діалогу, хоча вірш, за свідченням автора, написаний значно раніше від твору. Отже, цей момент розкриває певні тонкощі творчої лабораторії мислителя: щоб довести твір до досконалості, перетворити його на симфонію («симфонія – сиречь сочетание божественных слов с последующим стихом» [1, 193]), він доповнює його значно пізнішою прозовою присвятою, а часом і синхронним віршем. Але, як виключення, вірш може бути взятий і з більш ранньої творчості.

Уже перша строфа «Пісні» приводить нас до розуміння назви діалогу і розкриває життєве кредо Любомудра:

О жизнь безопасна! О драгій покой!
Ты дражайшій мне всяких вещей.
На тебе смотрит весь компас мой.
Ты край и гавань жизни моей.
Мне одна в свете тишина нравна:
И безмятежный, неславный путь.
Се моя мера в житіи главна.
Весь да кончится мой цыркул тут!

Це фактично переспів першої строфи його пісні 9-ї з «Саду божественных песней». Таким чином, мова у творі піде не про соціальний чи навколишній матеріальний світ, а саме про душевний мир, душевний спокій. Отже, діалог навчає нас «азам» досягнення душевного спокою. Тому і носить назву «Алфавит, или Букварь Мира».

Діалог є справжньою окрасою цілого грона його творів, написаних на початку 70-х років в Острогоську і дарованих родині Тевяшових. Тому не випадково ці діалоги Сковорода називає братами уже в перших рядках присвяти. Вони близькі не тільки за місцем написання і своїм присвяченням, але і за глибинним змістом.

Великий мандрівник щиро зізнається Володимирі Тевяшову, якому і присвячено твір, що в обох діалогах (першим має на увазі діалог «Кольцо») написано те, «что говорено в беседах с здешними пріятелими. Они ж и беседующими лицами поставлены в обох» [1, 413]. Отже, ми продовжуємо пізнавати нюанси творчості мислителя, характерними рисами якої є: по-перше, щирість, по-друге, прив'язаність сюжету твору до конкретного місця, конкретного кола осіб.

Відразу ж автор вказує і на відмінність між двома «Разговорами»: «Первый испытует с Давидом небесныя круги, поведающія славу Вечнаго..., а второй, узнав безначальное начало из нетрудных начатков, будто из алфавита, Богу последовать побуждает и назван «Букварем» [1, 413]. З цього видно, що перший вказує і пояснює шляхи осягнення Бога, наближення до нього; другий спонукає слідувати за Всевишнім, навчає початкам цього духовного процесу. Із цих «нетрудных начатков» можна «узнать Безначальное Начало», тобто самого Бога. Любомудр підкреслює, що ці початки неважкі. Отже, сам шлях осягнення душевного миру, щастя, Бога є неважким, навіть на самому його початку. Далі він наголошує на древності фрази «Узнай себе самага», для переконливості наводючи її і грецькою мовою, і латиною. При цьому він наголошує, що цей вислів у всіх на устах, «но не многим во вкусе». З допомогою примітки пояснює, що найсолідша ягода чи зерно, хоча й у губах, не дає смаку, допоки не розжувати. «Крошечное, как зерно, слово сіе высокой вкус утаило» [1, 413]. Багато хто автором цього вислову вважає стародавнього грецького філософа Фалеса (624–547 до Р.Х.). Сковорода погоджується з цим, хоча тут же уточнює, що кожен вважає вірною ту думку, якої

він сам досяг. Насправді ж істина «безначальна». Тобто, істина – це сам Бог. Недаремно ж у давнину він мав імена: природа, розум, істина, натура...

Філософ, посилаючись на Плутарха, нагадує, що цей символічний вислів красувався на Дельфійському храмі Аполлона у стародавній Греції. Його високо шанували стародавні єгиптяни. Символічно цей заклик міститься в античній фігурі сфінкса. Значення сфінкса як символу, розкриті у діалозі «Кольцо». Назва ця, за задумом мислителя, означає зв'язок або вузол. «Гадание сего уroda утаевало ту ж силу: «Узнай себе», тобто – закликала розв'язати вузол. «Не развязать сего узла — была смерть мучительная, убийство душе, лишение мира. Для сего египтяне онаго урода статуи поставляли по улицам, дабы, как многочисленные зеркала, везде в очи попадая, сей самонужнейшее знание утаевающей узол на память приводили» [1, 413].

Сковорода засуджує нащадків, в яких голова відійшла від мудрості: «долой пала чистая часть богочтения; остались одни художества с физическими волшебствами и суеверием. Монумент, напоенный всеполезнейшим для каждого советом, обратился в кумир, уста имущий и не глаголющий, а только улицы украшающий, – будто источник в лужу отродился» [1, 413].

Все залежить від віри людської та бажання богоосягнення, богопізнання.

Якщо втрачаються ці духовні начала, то втрачається, з часом, і внутрішня суть релігійного символу, що завдає прикrostі нашому першорозумові: «Так и все богословскія тайны превращаются в смешные вздоры и суеверныя сказки. Во все времена авраамскія делали сіе филистины, а ныне делают неведущіе себе и Бога» [1, 413]. Він наголошує, що в божественному мороці Мойсеєвих книг слова «Воньми себе», «Внемли себе» майже 20 разів повторюються і служать замість ключа до всього. Тобто, не наслідуючи їх, не можна проникнути ні в які таємниці богослов'я.

Сковорода не дивується, що стародавні єгиптяни, євреї і греки високо поважали ці слова. «Знать – от познания себе самага входит в душу свет ведения Божія, а с ними и путь щастія мирный» [1, 413].

Філософ порівнює Бога і Біблію з корабельним компасом, без якого управління судном стає неможливим, а саме плавання безцільним: «Что компас в корабле, то Бог в человеке. Компасная в сердце корабельном стрела есть тайный язык, закон, глава, око и царство корабельное. Библия тоже именуется стрелою, яко начертанная тень вечнаго закона тьма Божія. Не тот мне знаток в корабле, кто перечел и перемерил каюты и веревки, но кто познал силу и природу корабля: тот разумея компас, разумеет путь его и все околичности» [1, 414].

Далі він називає Всевишнього вічною главою і таємним законом всього тварного: «А что же есть Бог, если не вечная глава и тайный закон в тварях? Истину сказует Павел: «Закон духовен есть». Закон же сей что есть, если не владеющая тлением господственна природа, названа у древних отцов: «трисолнечное единство и естество?» Сія одиница всему глава, а сама безначальная ни временем, ни местом, ни полом не ограниченная, ни именем» [1, 414].

Сковорода застерігає, аби, пізнавши зовнішнє, людина не подумала, що вже пізнала себе, бо найважливіше в людині – її «сутність», якої, наче повітря, не бачимо, та без чого життя неможливе. Пізнати людину — це відчути, любити й слухати дух Божої премудрості.

Ця - то мати і батько відповідають Мойсею, що їй імені немає. І хто шукає мого імені, той не бачить сутності моєї. Ім'я моє і сутність є теж саме «Аз есмь сый». «Я тот, что есмь везде, всегда во всем, и не видно мене, а прочее все видно, и нет того ничего» [1, 414]. Тобто, Бог міститься у всьому, але ми його не бачимо, хоча насправді існує лише він один, а всього іншого (матеріального) немає нічого, хоч ми його і бачимо.

Вся Біблія дихає цим знаком (цим закликом): «Пізнай себе». Але хіба ж Бог тільки в людині? – запитує мислитель. І тут же відповідає: «Нікак! Но кто слеп дома, тот и в гостях, и, не имея сам в себе, не найдет и в пище вкуса» [1, 414]. Безумовно, мається на увазі їжа духовна – пізнання Бога, пізнання Царства небесного.

Ми повинні дослухатися Біблії, бо вона вселяє в нас найвищу сутність, яку Сковорода називає «началом, оком, отцем, сильным, Господом, царем, ангелом ради, владичним духом,

страхом-дороговказом, другою людиною, радістю, веселістю, миром» та інше. Український Сократ не розділяє мудрості і богопізнання. Недаремно Софію-Премудрість він порівнює з Ісусом Христом. «Узнать Его (Бога) есть чувством премудрости. Любить и слушать Его есть дух веры и благочестия» [1, 414].

Григорій Сковорода робить висновок зі своєї присвяти: «Чем более кто себе узнавает, тем выше восходит на Сіон мира», тобто, сильніше наближається до Бога.

Але тут же він поспішає уточнити, що наслідувати Бога найлегше в їжі, дружбі, званні (тобто в матеріальних речах). І тільки той, хто добре привчився у них, може піднятися, за його словами, і на «круті місця».

Таким чином, можна зробити висновок, що присвяти у діалогах Сковороди відіграють дуже важливу роль, і служать незамінним джерелом для розуміння його творів, а також надійним засобом для проникнення у глибини таємниць його творчої лабораторії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сковорода Г. Повне зібрання творів: у 2-х т. – Т.1. – К.: Наукова думка, 1973. – 532 с.
2. Сковорода Г. Повне зібрання творів: у 2-х т. – Т.2. – К.: Наукова думка, 1973. – 574 с.